

stungen **b**-runa i 14–18 **plina**. Däremot brukas **t** för **d**: 19–25 **tominus**, 31–39 **benetikta**, 54–62 **benetiktus**, 81–85 **tikant**. Ingen punktering förekommer enligt Sjöborg på **i** i 14–18 **plina**; i övriga källor är runan **e**. **s**-runorna ha normal form. Binderunor förekomma: 1 **au**, 40, 61, 67, 75 **tu**, 72 **fr**, 84 **an** (90 sannolikt fel-läsning).

De andra läsningarna avvika från den som förekommer hos Sjöborg därigenom att de i en del fall låta **a** och **n** ha lång bst och **t**-runorna dubbla bistavar. Alla överensstämma med Sjöborg i att låta **t** vara tecken även för **d** (utom Rogberg, som dock läser runorna 81–85 **tikalt**). Efter *amen* står *dicant omnia*. I det sist-nämnda ordet har runan 88 enligt källornas samstämmiga vittnesbörd (med undantag av Lagergren) haft bst felplacerad, alltså **a**. Sjöborg har dessutom på 90 **a** ritat en **n**-bst, som ej finns på någon annan teckning och som sannolikt ej haft någon motsvarighet i verkligheten. Det felaktiga 41 **i** i stället för **in** återfinns i alla läsningar.

Dicant omnia »må alla säga» kan jämföras med de uppmaningar till förbön, som finnas i Sm 115 och 145.

Kyrkan dateras till 1100-talets senare hälft. Klockan kan vara yngre, men de runtypologiska enskildheterna, som visa en del konservativa drag, motsäga ej en datering till samma tid.

83. Vrigstads kyrkogård. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 62, 63.

Litteratur: L 1644. J. Bureus: F a 5 s. 265, F a 10: 2 s. 110 (hsr i KB); Ransakningarna 1690; F e 17 (hs i KB); J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 21; Palmskiöldska handskriftssamlingen (UUB) vol. 301 s. 133, vol. 302 s. 761; K. Stobæus, Antikv. Saml. (hs i UB, Lund); O. Celsius: R 554, R 558 (hsr i UUB); S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 651; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; J. H. Wallman; Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 195; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare I (1822) s. 29; J. G. Liljegren och C. G. Brunius: Nordiska fornlemningar (1823) kap. 79; J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 148; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 113; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 278; C. G. Brunius: Konstanteckningar under en resa 1849 (1851) s. 617; Anteckningar ur en dagbok den ¹⁴/₁₁ 1865 (ATA); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 271; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 16 Westra härad, upptecknade år 1886 s. 18; H. Hildebrand: Vrigstads kyrka i Småland (i Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen h. 5 1888), Sveriges Medeltid 3 (1898–1903) s. 422; K. G. Bergqvist: Brev till A. Friberg den ²⁴/₉ 1888 (NSmArk); Smålands Allehanda den ¹¹/₁₁ 1899; O. v. Friesen: Brev till Friberg den ²²/₁ 1926 (NSmArk); S. Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid 1 (1937) s. 97, 477; S. B. F. Jansson: Undersökningsprotokoll den ²⁹/₁₂ 1960 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i F a 10: 2, återgiven i NSmMedd 11 (1938) s. 75; U. Christofferson: teckning i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 5; teckning i R 558; teckning i F m 62; teckning i Palmskiöldska samlingen 302 s. 761; Wallman: teckning av runorna i aa s. 196 och Liljegrens Fullständig Bautil 5; teckning, enligt Ennes av J. E. Lagergren, i Liljegrens och Brunius' Nordiska fornlemningar pl. 79; O. Sörling: teckning i Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen h. 5 bl. 4 nr 8–12, samma teckning i Hildebrand: Sveriges medeltid 3 s. 423, i E. Lundberg: Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1 (1940) s. 338.

Det enda bevarade runminnesmärket från Vrigstad är ett gravmonument, som ursprungligen har haft sin plats på kyrkogården. Monumentet består av en kistformig sten med tillhörande gavelhällar. Det förvaras sedan år 1865 i Statens historiska museum under inv.nr 3450.

Vrigstadmonumentet har varit föremål för stor uppmärksamhet. Enligt Bureus stod det »på Wrigsta Kyrkegård», och under hans teckning läses: »Vnder samma Steen ligger Folker Lagmanson som sägz hafva belägrat en Drottning, och derföre blifuit snöpt och sedan dödh i ånne på Folkers steen der strax hoos.»

I *Ransakningarna* 1690 meddelas: »Vppå Wrigstadh kyrkiogårdz södra sijda är en grafsteen med Rygg mitt uppå, huilken ligger till en deel neder i Jorden och till en deel ofwan. mäd runske bookstäfwer nederst wed sijdorne, the ther mehrendels förnötte äre. wed hufwudet är upreest en steen, huilkens öfre deel är rundh mäd uthuggit kors på både sijdor; huar emoot står en aldeles likh uphögd wedh fötterne. Om denna graaf är en sådan saga, att ther under ligger en man begrafwen benämnd Folke Lammenson, huilken besofwit en

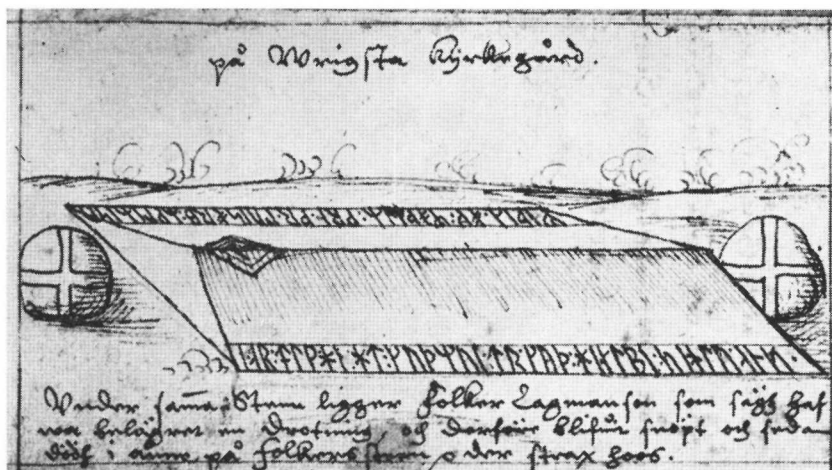

Fig. 47. Sm 83. Vrigstads kyrkogård. Efter teckning av Bureus.

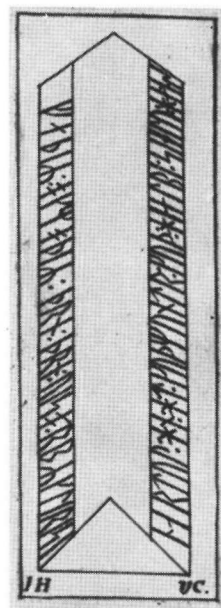

Fig. 48. Sm 83. Vrigstads kyrkogård. Efter teckning av Christofferson.

drottningh och när sådant kunnogt blef begaff han sigh på flykten, blef omsijder greepen här wedh orten, snöpt och död på en holme i åhn och sedan här begrafwen.» Peter Rudebeck har (*Antiquitates varia, præsertim Smolandie*, Engeström B VIII: 2,7, hs i KB) utan att meddela något väsentligt nytt, försett sägnen med ytterligare detaljer.

Wallman skriver: »Det andra är en liggande kölformig sten, i kanterne med runor ristad, vid hvars ändrar i Ö. och W. stå upresta 2de flata o låga stenar med på ömse sidor inhuggna kors innom en ring. En allmän sägen i orten är, att denna grafvård är uprest efter en man, (ifrån Stklm) som blifvit castr^d och sedan ridit till dess bloden förrunnit hñ. Prosten Alin ber. ungefär samā händelse, och tillade att nämnde man var en Lagman Jelling, Drottning Christinas älskare o gunstling, som grñ något förhastadt yttrande i ett förtroligt ögonblick ådragit sig Drottningens vrede, och till straff undergått omtalde våldsamma behandling. Han skall sedan suttit vid Staflunda å, der kyrkan den tiden varit, till dess bloden förrann hñ; hvarom folket i orten ännu har följande verser i minne:

Lagman Jelling satt vid Staflunda å
medan bloden rann å.

Stenen kallas äfven allmänt Jellingestenen. Stenens inscriptioner o stil visar dock tydligt att han är mycket äldre, och att någon förvexling af tider, personer och kanske händelser här äger rum. I fall händelsen är sann, och äger med stenen gemenskap, har utan tvifvel namnet Jelling blifvit tillagdt i anledning af castratⁿ, den ber. af allmogen altid benämnde med ett liklydande Svenskt ord, hvilket sedan möjligen gifvit någon sednare forskare anledning att hänföra händelsen till en Lagman Jelling. Stenen är i Smol. Beskrifn. uptagen, men läsningen oriktig. Runorne äro ännu tämligen tydliga förmodl. bevarade af mullen, som öfvertäckte hela ristningen, och med stor flit och noggrannhet tvänne särskildte gr afritade.» Sägnen är en version av den som berättas i folkvisan om Folke Lagmansson, som också blev grymt straffad för sin brottsliga kärlek till en drottning.

När H. Hildebrand 1863 besökte Vrigstad, voro den runristade hällen och gavelhällarna upptagna. Monumentet hade haft sin plats »på kyrkogården några alnar från kyrkans södra sidovägg». Hildebrand

kors äro tre huggna i hög relief. Korset på innersidan av fotgavelstenen är däremot endast konturristad. Korset på huvudgavelstenens utsida har försetts med konturlinjer på armarna samt en huggen korsstam, som nedtill avslutas med spiralornament. Något till höger om korsets mittpunkt är ett djupt hål hugget. På toppytan finnas fem likartade fördjupningar, anbragta i korsform. Slutligen bör framhållas, att smalsidorna på huvudgavelstenen ha huggna utsvängningar. Dylika saknas på fotgavelstenen. Denna är på utsidan svårt vittrad. De upphöjningar som finnas nedanför korset ha uppfattats som benen av en stående man. Upphöjningarna äro emellertid troligen att betrakta som naturbildningar.

Det framgår av gavelstenarnas utseende, att dessa icke ha varit nedsänkta i marken utan ha varit resta praktiskt taget i räktytan. Vad monumentets ursprungliga utseende i övrigt beträffar har gravhällen också av allt att döma legat direkt på marken.»

Flera tidigare forskare ha räknat med att Vrigstadmonumentets kistformade häll har utgjort lock i en stenkista med — förutom de bevarade gavelhällarna — två sedermera försvunna sidohällar. Se H. Hildebrand: *Sveriges medeltid* 3 (1898–1903) s. 423, S. Gardell: *Gravmonument från Sveriges medeltid* (1945) s. 97 f., samt A. Borelius: *Konstens historia i Sverige* (1950) s. 390.

Enligt Janssons mening »bero dylika uttalanden på en felaktig uppfattning av monumentets ursprungliga utseende och karaktär. Några sidohällar ha aldrig ingått i Vrigstadmonumentet. Den s.k. lockhällen är i själva verket en tillhuggen, massiv »gravkista», som har legat direkt ovanpå marken. Själva hällen har varit av ungefär samma typ som den år 1959 påträffade Hammarbykistan, vilken givetvis icke heller har haft några sidohällar. Om denna runristade gravkista se *Fornvännen* 1959, s. 194 f.»

Janssons beskrivning av runinskriften återges här i sin helhet: »Runinskriften är genomgående ganska grund. I stenens vänstra kant har ett 60 cm långt stycke slagits bort, varigenom 13 runor skadats. I ristningsytan finnas talrika små naturliga fördjupningar; det är ofta svårt att skilja dessa från huggna punkter. Runornas normalhöjd är 7–8 cm.

Inskrift:

fapir · ok : moþi- : þrn þr · nu - sobr : - k - - - su | nar : dyp : hn : ht : guþmundr · guþ :
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 hialbi : sialu · an - -
 55 60 65

Faðir ok moðir ... sunar dauð. Hann hét Guðmundr. Guð hiálpi sálu hans.

Fader och moder ... sonens död. Han hette Gudmund. Gud hjälpe hans själ.

Till läsningen: Före 1 **f** finnes ej skiljetecken. De grunda fördjupningar som där finnas äro säkerligen naturliga. 1 **f** är tydligt. 2 **a** har, i likhet med inskriftens övriga **a**-runor (34, 56, 62 och 65), ensidig bst. 3 **þ** är tydligt och av normal form. 4 **i** är ej stunget. I 5 **r** har högra bst gått nära nog fullständigt förlorat; den är dock ännu delvis skönjbar som en svag skuggning i ytan. Efter 5 **r** finnes en högt placerad punkt som gör intryck av att vara huggen. Någon motsvarande nedre punkt finnes emellertid icke. I detta liksom i flera andra fall är det omöjligt att med säkerhet avgöra, om fördjupningen är naturlig eller huggen. 6 **o** har dubbelsidiga, snett upp åt höger riktade bistavar. Samma form har 9 **o** och (den skadade) 22 **o**. Till höger om hst i 6 **o** finnes nedtill en 2,5 cm lång, lodrät skåra, som otvivelaktigt är huggen. Skåran är av allt att döma en felhuggning. Ovanför och till höger om den felhuggna linjen finnes en punktliknande, naturlig fördjupning. 7 **k** är ej stunget. Skiljetecknet efter 7 **k** är jämförelsevis tydligt; det bör emellertid anmärkas, att den nedre punkten är placerad något till vänster om den övre. 11 **i** har förlorat ett stycke nedtill genom en kantskada. Av runan 12 återstår nästan hela hst. Endast ett högst 2 cm långt stycke av hst har gått förlorat i kantskadan. Under sådana omständigheter är det anmärkningsvärt, att inga spår finnas av bst. Ett par centimeter till höger om hst finnes en kraftig urgröpfung med tre rundade fördjupningar i botten. Denna skada är äldre än ristningen, vilket framgår av att avståndet mellan runan 12 och det följande skiljetecknet är betydligt större än normalavståndet. Skiljetecknet före 13 **þ** är säkert; den nedre punkten står något till

höger om den övre. 13 **p** är tydligt. 14 **r** har ett oregelbundet, **b**-liknande utseende. 15 **n** har ensidig bst; i likhet med 48 **n**, som är en säker **n**-runa, är bst böjd nedåt. Efter 15 **n** finnes en rund fördjupning, som snarast är naturlig. 16 **p** är tydligt, likaså 17 **r**. Den sistnämnda runan har förlorat sin nedre del. Vid 17 **r** börjar det stora kantbortfall, som har skadat de följande tretton runorna. Det skadade partiet mäter 60 cm. Efter 17 **r** finnes en rund fördjupning, som möjligen är huggen; en nedre punkt kan ha förlorats i kantskadan. Avståndet mellan 17 **r** och runan 18 är något större än normalavståndet, vilket talar för att ett skiljetecken har funnits mellan runorna. Runan 18 har förlorat nedre delen. På grund av att bst är böjd kan man icke med full säkerhet avgöra runans karaktär. Den kan ha varit **n** eller möjligen **p**. 19 **u** har förlorat nedre hälften. Av runan 20 återstår övre hälften av en hst. 21 **s** har förlorat ett stycke av nedersta leden. I 22 **o** har hst nedanför undre bst samt dennas vänstra del slagits bort. 23 **b** har förlorat ett stycke nedtill. 24 **r** är säkert. Skiljetecknet efter 24 **r** består av två punkter; av den nedre finnes ännu ett tydligt spår alldeles i skadans kant. Av runan 25 återstår övre delen av en hst. Till vänster om hst finnes ett kort och grunt spår som av en **a**-bst. Till höger ha inga bistavar funnits. 26 **k** är ej stunget; nedre delen av hst har förlorats. Runan 27 saknar huvudstavens nedre del; bst, som är starkt krökt, når nedtill icke in till hst. Bst är ansatt ett kort stycke nedanför huvudstavens topp. Runan kan ha varit **u**, **p**, möjligen **r**. Av runorna 28, 29 och 30 återstår största delen av hst. Om några bistavar ha funnits måste de ha varit placerade vid huvudstavarnas nedre, förlorade ändar. Före 31 **s**, som är helt bevarat, finnes ej skiljetecken. I 32 **u** står bistavens nedre del i en naturlig urgröpfung. Efter 32 **u** fortsätter inskriften på hällens högra långsida. Här blir inskriften åter tydligare. I 33 **n** är bst ej böjd. 34 **a** har kortare hst än omgivande runor. Skiljetecknet efter 35 **r** består av två punkter. 36 **d** är tydligt stunget. I 37 **y** är punkten liten men säker. 38 **p** har oregelbunden form i det att bst upptill utgår från huvudstavens topp. (Samma form har 53 **p**.) Skiljetecknet efter 38 **p** består av två punkter. Den nedre av dessa är placerad alldeles nedanför den nedre bst i 39 **h**. I 39 **h** äro bistavarna högt ansatta. Mellan 39 **h** och 40 **n** finnes ingen runa. I 40 **n** är bst endast svagt böjd. Skiljetecknet efter 40 **n** består av två punkter. Den nedre är placerad där **n**-bst slutar. Punkten står alltså något till vänster om den övre. Mellan 41 **h** och 42 **t** finnes ingen runa. Skiljetecknet efter 42 **t** består av två punkter. 43 **g** är stunget med en liten, rund punkt. I 48 **n** är bst tydligt böjd. 49 **d** är tydligt stunget. Skiljetecknet efter 50 **r** består av en punkt. Någon motsvarande nedre punkt har ej huggits. 51 **g** är stunget med en liten, rund punkt. 53 **p** har samma form som 38 **p**. Skiljetecknet efter 53 **p** består av två punkter. Runföljden 54–64 är tydlig. I 60 **s** fortsätter nedre leden ett kort stycke uppåt. Skiljetecknet efter 64 **u** består av en punkt. 65 **a** är säkert. 66 **n** har mycket lång, nästan rak bst. Runorna 67 och 68 ha utseende av **ki**. Dessa »runor» torde tillsammans böra uppfattas som en felristning för **s** av en form snarlik 60 **s**. Inskriften avslutas utan skiljetecken.

På grund av att inskriften delvis är svårt skadad och på grund av att ristaren tydliggen använder växlande runformer, kan inskriften tyvärr icke rekonstrueras i sin helhet.»

Namnet *Guðmundr* läses även på Sm 60.

Peringskiöld tolkar inskriften: »Fader och Moder de lätho giöra liksten efter Glir i Sunnerstad, som ägde Gudmund til sin man, Gud hiälpe theras Siäl.» Denna tolkning upprepas av flera senare auktorer. Forsander: »Gudmundt vardt död och begrafven. Gud hjelpe hans själ. En trogen fader och moder läto rista och göra denna sten.» I Liljegrens och Brunius' *Nordiska fornlemningar* läses: »Hvad man härutaf skall kunna uttaga, är att fader och moder låtit föranstalta, det stenen blifvit hitlaggd, förmodligen efter Gudmund, som var död laggd i hög (var död hugd d. ä. heygdr): att man i Småland långt fram i Christna tiden, låtit begrafva sig i en hög, ses af det landets gamla kyrkolag; men eget var det då, att stenen lades på kyrkogården.» Liljegrens uttalande har återverkat i Geijers *Svea rikets häfder* (1825) s. 153: »Deremot är lika ostridigt, att flera [runstenar] äro från Christendomens första tider i Norden, och att andra stå på gränsen emellan hedendom och Christendom, och röja spår af bägge»; i en not tillägges: »Likväl finnas bevis, att högningen äfven någon tid fortfor efter Christendomens införande, af brist på nära tillgång till vigd jord. På Wrigstads kyrkogård i Småland finnes till och med en runristad grafsten, som säger att den döde blifvit högad.»

Enligt E. Lundberg (*Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden* 1, 1940, s. 339) tillhörde Wrigstads kyrka en grupp av kyrkor, som dateras till tiden 1140–1180. »Wrigstadmonumentet torde snarast tillhöra 1100-talets mitt» (Jansson).